

Beynəlxalq cəmiyyətin inkişafının müasir mərhələsi insan hüquqlarının ən ali dəyər kimi tanınmasına gətirib çıxarmışdır. İnsan hüquqları olmadan müasir həyatı təsəvvür etmək mümkün deyildir, çünki bu hüquqlar azadlıq, bərabərlik və ədalət prinsiplərinə əsaslanaraq, universal xarakter daşıyır. Dövlət və hüquq haqqında bütün elmlər insan hüquqlarını əhatəli hüquq kimi öyrənir. İnsan hüquqlarını əhatə edə bilməyən və onu nəzərə almayan istənilən hüquq nəzəriyyəsi tam ola və yaşaya bilməz. İnsan hüquqları istənilən demokratik cəmiyyətin əsasını təşkil etməlidir. İnsan hüquqlarını tam həcmdə tanımadan və onların təminatının etibarlı sistemi olmadan, demokratiya və azadlıq yoxdur. Başqa sözlə, ancaq insan hüquqlarına hörmət edilməsi dövlətlərdə həqiqi demokratik rejimin bərqərar olmasına və onlar arasında dinc münasibətlərin təminatına kömək edə bilər.

İnsan hüquqları haqqında normalar ümumi beynəlxalq hüququn tərkibinə daxil olmaq, onlara hörmət edilməsi isə, bütövlükdə, beynəlxalq cəmiyyətin qayğısına çevrilməklə, XXI əsrin gündəliyində duran mərkəzi global problemlərdən biri və onun həlli həlledici dərəcədə digər ümuminsani problemlərin həllindən asılıdır. İnsan hüquqları sahəsində dövlətlərin öhdəliklərinin ciddiliyi və genişliyi də (müxtəlif istiqamətlərdə təsnifatı) problemin əhəmiyyətini artırır.

Nadir Adilov yazır: "Uşaq hüquqlarının beynəlxalq və milli-hüquqi aspektlərdə təminatında mühüm problemlərin mövcudluğu da qeyd edilən məsələlərin ayrılıqda və geniş tədqiqatını əsaslandırır. Bu zaman beynəlxalq hüquq normalarının realizəsi istiqamətində uşaq hüquqlarının təminatı üzrə dövlətlər tərəfindən həyata keçirilən dövlətdaxili fəaliyyətin hərtərəfliyi və ona daha diqqətli, eyni zamanda, spesifik yanaşma zəruriliyi hiss edilir. Belə ki, haqlı olaraq göstərilir ki, beynəlxalq hüquq özünün əsas insan hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün bərabər imkanları olmayan cəmiyyətin zəif qruplarının müdafiəsi üçün xüsusi tədbirlər nəzərdə tutur ki, bunlara da, birinci növbədə, uşaqlar aiddir. Beləliklə, uşaq hüquqlarının tə-

mək sahəsində səyləri də artır. Belə ki, dünyada üzə çıxarılan faktların bəziləri aşağıda sadalanır: öz ailələri tərəfindən küçəyə atılan 100 milyona yaxın uşaq yalnız yorucu işlər, xırda oğurluq, fahişəlik və dilənçilik hesabına yaşaya bilir; 50 milyondan çox uşaq sağlamlıq üçün təhlükəli və ya zərərli işlərdə çalışır, 6-11 yaşında 120 milyon uşaq məktəbə getmək imkanından məhrumdur, hər il təqribən 3,5 milyon uşaq profilaktikası və müalicəsi mümkün olan xəstəliklərdən ölür; inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 5 yaşınadək təqribən 155 milyon uşaq tamamilə yoxsulluq şəraitində yaşayır; daha varlı cəmiyyətlərdəki bir çox uşaqlar da daxil edilməklə milyonlarla uşaq qayğıdan məhrumdur, pis rəftara, seksual istismara məruz qalır və ya narkotikdən sui-istifadənin qurbanı olur. Qeyd alınmışdır ki, 2000-ci ilin son onilliyində 2 milyona yaxın uşaq münasibət zamanı öldürülmüşdür. Digər 6 milyonu yaralanmış və 1 milyonu valideynsiz qalmışdır.

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü, yenicə müstəqilliyini əldə etmiş Azərbaycan Respublikasının ərazisinin iyirmi faizindən çoxunun işğalı və bir milyondan çox qaçqın və məcburi köçkün problemi ilə yanaşı, digər ciddi problemlər

na görə, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində 4861 nəfər hərbi əsir, girov və xəbərsiz itkin düşənlərin siyahısına daxil edilmişdir. Onlardan 314 nəfəri qadın, 58 nəfəri uşaq və 255 nəfəri qoca adamlardır. Həmin kateqoriyadan olan şəxslərdən Ermənistan Respublikası və Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində 900 nəfərin, o cümlədən, 39 qadın, 12 uşaq və 39 yaşlı adamın saxlanıldığı yer məlumdur. Qalan şəxslərin saxlanıldığı yer bəyan edilməmişdir. Bu isə həmin şəxslərin ağır fiziki əməyə cəlb edilməsinə, döyülməyə, işgəncəyə məruz qalmasına, həmçinin, elementar tibbi yardımdan məhrum olmalarına imkan yaradır. Dövlət Komissiyasına 145 azərbaycanlı müharibə qurbanının əsirlikdə olması faktı da məlumdur.

Beynəlxalq və dövlətdaxili hüquq normalarının qarşılıqlı əlaqə məsələlərinə kifayət qədər tədqiqatlar həsr edilsə də, hal-hazırda da hüquq elminin aktual və müəkkəb problemlərindən biri kimi qalmaqda davam edir. Bunun praktik əhəmiyyəti, nəinki beynəlxalq hüququn ənənəvi subyektləri üçün, həm də dövlətdaxili hüququn subyektləri-beynəlxalq hüquq normalarının realizəsində iştirak edən dövlət orqanları, hüquqi şəxslər və

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Uşaqların hüquqlarının müdafiəsi günü

minatı və müdafiəsi dövlətlərin və beynəlxalq cəmiyyətin, bütövlükdə, əsas vəzifəsidir. Əgər biz uşaqlara, nəinki ən zəruri hüquqlar sistemini təqdim edirik, eyni zamanda, onların bilavasitə həyatına aid qərarların qəbul edilməsində iştirak imkanı, səmərəli fəaliyyət göstərən məhkəmə sistemi yaradırsaq, uşaqları bədbəxtlik və istismardan qoruyuruqsa, onda ədalətli cəmiyyətin əsasını qoyuruq". Britaniyalı alim N.Makkorimanın (1976) fikrincə, uşaq hüquqlarını əhatə edə bilməyən istənilən hüquq nəzəriyyəsi yetkin deyildir.

Uşaqlar beynəlxalq cəmiyyət və dövlətlər tərəfindən xüsusi mühafizə və qayğıya möhtacdırlar. Bu isə uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi və realizəsində məqsədyönlü dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini tələb edir. Uşaqlar barəsində dövlət siyasəti isə, uşaqların zəruri maddi və məişət şəraitinin təmin olunmasına, onların laiyətli vətəndaş kimi böyümələrinə şərait yaradılmasına xidmət edir. Eyni zamanda, uşaqların düşüncələri məhrumiyətlər və sui-istifadələr haqqında daha çox faktlar üzə çıxıdınca, beynəlxalq birliyin uşaq hüquqlarını möhkəmləndir-

lər də yaratmışdır. İşğal olunmuş ərazilərdə 6 minə yaxın kənd təsərrüfatı və sənaye obyekt, 102 min yaşayış evi, 4366 sosial-mədəni obyekt, 7 min ictimai bina, 693 orta məktəb, 855 məktəbəqədər müəssisə, 695 xəstəxana və digər tibb müəssisələri, 10 məscid, 160 körpü, 368 klub, 927 kitabxana, 85 musiqi məktəbi, 464 muzey və tarixi abidə, 6 dövlət teatrı dağıdılmış, 800 km-lik dəmir yolu və avtomobil yolları, 15 min km elektrik və qaz xətləri, 2300 km-lik regional əhəmiyyətli su kommunikasiya sistemləri sıradan çıxarılmış, 31 məscid, 9 tarixi-saray, 1 milyon hektar kənd təsərrüfatı sahəsi, 250 min hektar meşə sahəsi, 200 paleontoloji, geoloji abidə erməni separatçıların əlinə keçmişdir. Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi Xocalı soyqırımı adları belli olan 613 nəfərin, o cümlədən, 106 qadının, 63 azyaşlı uşağın, 70 qocanın həyatına son qoymuş, 487 nəfər şikəst olmuş, 1275 dinc sakin əsir götürülmüş, 150 nəfər itkin düşmüşdür. Hərbi əsirlər, girovlar və xəbərsiz itkin düşən Azərbaycan vətəndaşlarının işləri üzrə AR Dövlət Komissiyasının məlumatı-

fərdlər üçün də artır. Beynəlxalq hüquq normalarının səmərəliliyi, nəinki onlara beynəlxalq səviyyədə əməl edilməsindən, həmçinin, dövlətdaxili münasibətlərə necə realizə edilməsindən asılıdır.

Bütün sahələrdə olduğu kimi, insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüququn milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi faktoru kimi çıxış etməsi tam əsaslıdır. Lakin qeyd edilənlər heç də dövlətdaxili hüququn rolunu azaltmır. Belə ki, beynəlxalq və dövlətdaxili hüquq normaları ilə nəzərdə tutulan insan hüquq və azadlıqları, nəinki bəyan olunmalı, eyni zamanda, dövlət tərəfindən təminatı və müdafiəsi də təmin edilməlidir. AR-də insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsi haqqında 28 dekabr 2006-cı il tarixli AR Prezidentinin Sərəncamında qəbul ediləcək normativ-hüquqi aktlarda insan hüquq və azadlıqlarının əsas meyar kimi rəhbər tutulması və dövlətdaxili normativ-hüquqi aktların beynəlxalq-hüquqi sənədlərə uyğunluğunun təmin edilməsi mühüm prinsip kimi müəyyən edilmişdir. AR Prezidentinin 2009-cu il 18 fevral tarixi Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş

"2009-cu ilin "Uşaq İli" elan edilməsi ilə bağlı Tədbirlər planı"nda Azərbaycan uşaqları haqqında məlumat bankının və internet saytının, xüsusi portalın yaradılması, müasir ailə modelinə dair müvafiq tövsiyələrin hazırlanması, respublika uşaq yaradıcılıq festivalının, habelə, Beynəlxalq Bakı Uşaq Rəsm Müsabiqəsinin və "Şərq-Qərb" Beynəlxalq Uşaq Rəqs Festivalının keçirilməsi, eləcə də, BMT-nin "Uşaq hüquqlarına dair" Konvensiyası ilə bağlı maarifləndirmə işinin gücləndirilməsi, uşaqların intellektual inkişafına, onların vətənpərvərlik, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və tolerantlıq ruhunda tərbiyə edilməsinə yönəldilmiş müxtəlif tədbirlərin təşkil edilməsi, xaricdə yaşayan azərbaycanlı uşaqlara ana dilinin öyrədilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi, "Uşaq İli" ilə bağlı yeni teatr tamaşalarının hazırlanması, dövlət uşaq müəssisələrində tamaşaların və konsert proqramlarının təşkili nəzərdə tutulmuşdur.

Bu zaman bir sıra digər faktorlar da qeyd edilə bilər. Məsələn, beynəlxalq cəmiyyətdə uşaqların real vəziyyəti ilə onların hüquq və maraqlarına təminat verən normativ-hüquqi aktlar arasında uyğun-

suğunun mövcud olması; uşaqların inkişafına və normal böyüməsinə, o cümlədən, təhsilinə ciddi mənfi təsir edən uşaq əməyinin, uşaq alverinin geniş yayılması; beynəlxalq cəmiyyətin qloballaşması dövründə uşaqların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində hərtərəfli siyasətin və s.

N.Adilovun fikrincə, uşaq hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində beynəlxalq təşkilatların (BMT, BƏT, ÜST, YUNISEF və s.), o cümlədən, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının normayaradıcılıq fəaliyyətinin formalaşması və daha da genişlənməsi də tədqiqatın aktuallığını bir daha əsaslandırır. Bundan başqa, hərbi konfliktlər dövründə uşaq hüquqlarının müdafiəsinin kifayət qədər problemlərlə və beynəlxalq hüquq normalarının kobud şəkildə pozulması ilə müşayiət olunması da məsələnin beynəlxalq hüquq müstəvisində insan hüquqları kontekstində həll edilməsini əsaslandırır. Buna görə də, hərbi konfliktlər dövründə uşaq hüquqlarının qorunması sahəsində dövlətlərin əməkdaşlığı mühüm problemlərdəndir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru